

مطالعه تطبیقی معیارهای شناسایی توافقات عمودی ضد رقابتی در نظام حقوقی اتحادیه اروپا و ایران

حمید کبیری شاه آباد*

سجاد کلانترزاده سعداآباد**

DOI: 10.22096/LAW.2023.543839.1977

[تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۹/۱۵ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۱۲/۲۱]

چکیده

توافق بین بنگاه‌های اقتصادی، در صورتی که طرفین قرارداد در سطوح مختلفی از زنجیره تأمین و در طول یکدیگر قرار گرفته باشند، توافق عمودی برشمرده می‌شود که می‌تواند با ایجاد محدودیت بر رقابت، ضد رقابتی تلقی شود. در این پژوهش، با مطالعه مقررات اتحادیه اروپا و حقوق ایران به معیارهای شناسایی این نوع از توافقات پرداخته شده است. نتیجه به دست آمده این بود که در مقررات اتحادیه اروپا، برای تمییز توافقات مذکور، سه معیار توافق میان دو بنگاه اقتصادی، دارا بودن اثر بالفعل یا بالقوه بر تجارت میان دولت‌های عضو، و محدودکننده رقابت به واسطه موضوع یا اثر وجود دارد؛ هرچند مواردی تحت عنوان معافیت هم وجود دارد. در نظام حقوقی ایران، توافقات مشمول ماده ۴۵ قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی (رویکرد شکل محور) اصولاً ضد رقابتی هستند. سایر توافقات اصولاً رقابتی هستند و به موجب ماده ۴۴ قانون مزبور (رویکرد اثر محور)، در صورت وجود دو شرط دارا بودن یکی از آثار هفتگانه مقرر در ماده مذکور، و منجر شدن به اختلال در رقابت، ضد رقابتی برشمرده می‌شوند.

واژگان کلیدی: حقوق رقابت؛ توافقات عمودی؛ ضد رقابتی؛ اختلال در رقابت؛ بنگاه اقتصادی

* استادیار حقوق خصوصی، دانشکده حقوق، علوم سیاسی و تاریخ، دانشگاه یزد، یزد، ایران. «نویسنده مسئول»

Email: h.kabiri@yazd.ac.ir

Email: m.hasanzadeh@qom.ac.ir

** دکتری حقوق خصوصی، دانشگاه تربیت مدرس تهران، تهران، ایران.

مقدمه

در مقررات اتحادیه اروپا و دکترین حقوقی در نظام حقوقی ایران، منظور از توافقات عمودی، توافقاتی است که طرفین آن در طول یکدیگر و موقعیتی متفاوت قرار دارند.^۱ توافقات عمودی که طیفی وسیع از توافقات، مثل نمایندگی تجاری، و توزیع را در برمی‌گیرد، معمولاً محدودیت‌هایی بر رقابت دارند. چنین محدودیت‌هایی ممکن است رقابت را مختل کنند و هدف میانی و غایی رقابت (به ترتیب کارایی اقتصادی و رفاه عمومی) را به مسلخ ببرند. از آنجایی که وظیفه بنیادین حقوق رقابت، حفظ رقابت برای نیل به کارایی اقتصادی و رفاه عمومی است، این ضرورت ایجاب می‌کند که معیار و ضابطه‌ای دقیق برای شناسایی توافقات عمودی ضد رقابتی ارائه شود تا با شناسایی و اعمال ضمانت‌اجراهای حقوق رقابت بر آن‌ها، رقابت که ضامن موفقیت بازار است حفظ شود. نبود معیارهای دقیق و وجود ابهام در این معیارها، به تصمیمات نادرست در خصوص رقابتی و ضد رقابتی بودن این توافقات می‌انجامد که خود نظم اقتصادی را تهدید می‌کند. شایان ذکر است که ارائه معیارهای دقیق و مشخص برای شناسایی این توافقات فواید زیادی دارد؛ از جمله: ۱. باعث کارایی دادرسی می‌شود. وجود معیارهای دقیق و مشخص از اطاله دادرسی جلوگیری می‌کند و در نهایت، تصمیماتی عادلانه‌تر اتخاذ می‌شود. ۲. امکان خودارزیابی برای بنگاه‌های اقتصادی فراهم می‌شود که در نتیجه، توافقات ضد رقابتی در بازار کاهش می‌یابد. ۳. به قطعیت حقوقی می‌انجامد؛ با این توضیح که از یک سو، با شناسایی این معیارها تصمیمات مقامات صالح در خصوص رقابتی یا ضد رقابتی بودن این توافقات ضابطه‌مند می‌شود و از تصمیمات سلیقه‌ای جلوگیری می‌شود، و از سوی دیگر، نتیجه اقامه دعوا تا حدود زیادی مشخص است و طرفین از بلاتکلیفی و سردرگمی در امان می‌مانند.

در این راستا، پرسش‌هایی مطرح می‌شود؛ از جمله اینکه معیار تمییز توافقات عمودی ضد رقابتی از سایر اعمال رقابتی اعم از توافقات و غیر آن چیست؟ صرف اینکه توافق عمودی، رقابت را محدود کند، ضد رقابتی برشمرده می‌شود؟ اساساً حدود این محدودیت‌ها چیست؟

در این مقاله، با بررسی مقررات اتحادیه اروپا؛ مواد ۱۰۱ و ۱۰۲ از معاهده عملکرد اتحادیه

1. Article 1(1)(a) of commission regulation (EU) No 330/2010 of 20 April 2010 on the application of Article 101(3) of the Treaty on the Functioning of the European Union to categories of vertical agreements and concerted practices.

اروپا^۲ و مقرراتی که به‌طور خاص درباره توافقات عمودی آمده و همچنین مقررات ایران؛ مواد ۴۴ و ۴۵ قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ که در فصل نهم این قانون قرار گرفته است و به‌طور کلی، توافقات ضد رقابتی را در برمی‌گیرد، معیارهای شناسایی توافقات عمودی ضد رقابتی استخراج و به پرسش‌های مطرح‌شده پاسخ داده می‌شود. برای نیل به این موضوع، نخست پیشینه برخورد با توافقات عمودی در اتحادیه اروپا تبیین شده، سپس به وضعیت فعلی مقررات این اتحادیه و وضعیت توافقات عمودی ضد رقابتی در آن مقررات، و پس از آن، حقوق ایران پرداخته می‌شود.

۱. پیشینه برخورد با توافقات عمودی ضد رقابتی در اتحادیه اروپا

از سال‌های نخست تأسیس اتحادیه اروپا تا دهه ۱۹۸۰ کمیسیون این اتحادیه برخوردی سخت‌گیرانه با توافقات عمودی داشت. آن‌ها را ضد رقابتی تلقی و ضمانت‌اجراهای حقوق رقابت را بر آن‌ها بار می‌کرد و به اینکه محدودیت‌های مزبور می‌تواند آثاری مثبت بر رقابت داشته باشد، هیچ‌گونه توجهی نداشت. در این شرایط، هدف بازار مشترک، از کارایی اقتصادی اهمیت بیشتری داشت. به عبارت دیگر، بازار مشترک خود هدف بود و به‌عنوان وسیله‌ای برای رسیدن به کارایی اقتصادی، مورد توجه قرار نمی‌گرفت.^۵ این کمیسیون در سال ۱۹۹۶ مواردی را تحت عنوان برگه سبز^۶ به تصویب رساند. به‌موجب برگه سبز، چهار پیشنهاد برای اصلاح اعمال ماده ۱۰۱ معاهده (ماده ۸۵ آن زمان) مطرح شد که عبارت بودند از: حفظ سیستم موجود؛ اتخاذ رویکردی با

۲. از این به بعد، در این نوشتار از این معاهده با نام معاهده عملکرد یاد خواهیم کرد.

۳. پیشینه حقوق رقابت در این اتحادیه به معاهده جامعه اقتصادی اروپا برمی‌گردد. معاهده جامعه اقتصادی اروپا که در سال ۱۹۵۷ منعقد شده، از مشهورترین و مهم‌ترین معاهدات در سطح قاره اروپا است و پیشینه آن به بعد از جنگ جهانی دوم برمی‌گردد. وجود مقررات رقابتی در معاهده رم برآمده از فشارهای سیاسی آمریکا و این درحالی‌که بود که کشورهای اروپایی تمایل چندانی به رقابت و وجود مقرراتی در این زمینه نداشتند (Monti, 2007: p 1). مواد ۸۴ و ۸۵ معاهده مذکور به رقابت اختصاص یافت که به‌مرور زمان و به‌موجب معاهدات دیگر، شماره مقررات رقابتی در این معاهده بدون تغییر در محتوا دستخوش تغییراتی شد؛ با تصویب معاهده آمستردام در سال ۱۹۹۹ مواد ۸۱ و ۸۲ معاهده مذکور، بدون تغییر در محتوا به مقررات رقابتی پرداخت. در ادامه، در سال ۲۰۰۹ به‌موجب معاهده لیسبون مواد ۱۰۱ و ۱۰۲ این معاهده به رقابت اختصاص یافت. لازم است گفته شود که معاهده مزبور نخست به‌موجب قانون اروپای واحد در سال ۱۹۸۶ و سپس بر اساس معاهده ماستریخت با نام رسمی معاهده اتحادیه اروپا دستخوش تغییراتی شد؛ حتی نام آن نیز به معاهده جامعه اروپا^۳ و در سال ۲۰۰۹ به‌موجب معاهده لیسبون به معاهده عملکرد اتحادیه اروپا تغییر یافت که هم‌اکنون نیز لازم‌الاجراست (حشمت‌الله سماواتی، حقوق رقابت تجاری و نقش آن در سیاست‌گذاری و تنظیم بازار (تهران: انتشارات فردوسی، ۱۳۷۴)، ۵۲-۵۴؛ بهنام غفاری فارسانی، حقوق رقابت و ضمانت اجرای مدنی آن (تهران: میزان، ۱۳۹۸)، ۶۴-۶۶).

4. Treaty on the Functioning of the European Union (TFEU).

5. Hawk Barry, "System failure: vertical restraints and EC competition law," *Common MarkeRev.* 32, (August 1995): 977, Jones Alison and Brenda Sufrin, *EU competition law: text, cases, and materials.* (United Kingdom: Oxford University Press, 2016), 619.

6. Green paper.

انعطاف بیشتر از معافیت‌های موجود در آن زمان؛^۷ بنا نهادن فرضی که به موجب آن، توافقات بین بنگاه‌هایی که سهم بازاری آن‌ها کمتر از ۲۰ درصد است مشمول ممنوعیت‌های بند ۱ ماده ۱۰۱ معاهده عملکرد نمی‌شود و آخرین مورد، تغییر در مقررات معافیت‌های موجود بود.^۸ به دلیل مجادلات و مناقشات بسیار زیاد، گزینه پنجم نیز اضافه شد که عبارت بود از اتخاذ رویکرد جدید نسبت به ماده ۱۰۱ معاهده عملکرد. این رویکرد جدید سبب شد تا بعدها مقرراتی در خصوص شیوه اعمال بند ۳ ماده ۱۰۱ معاهده عملکرد^۹ و همچنین، شیوه‌نامه‌هایی در خصوص توافقات عمودی وضع شود^{۱۰} که مفاد این مقررات بیش‌ازپیش از تحلیل‌های اقتصادی بهره می‌برد.

در سال ۲۰۰۴ نیز قانون نوسازی محدودیت‌های عمودی در اتحادیه اروپا اجرایی شد.^{۱۱} به موجب این قانون، توافقاتی که دارای معیارها و شرایط معافیت هستند، تحت شمول بند ۱ ماده ۱۰۱ معاهده عملکرد قرار نمی‌گیرند. در این راستا، نخست توافقات عمودی ارزیابی می‌شوند و در صورتی که واجد شرایط معافیت باشند از شمول ماده مذکور خارج می‌شوند. این قانون سبب شد تا تصمیمات کمیسیون در رابطه با رقابتی یا ضد رقابتی بودن محدودیت‌های عمودی، با کارایی اقتصادی و رفاه عمومی همسو شود.

۲. وضعیت فعلی در اتحادیه اروپا (قوانین جاری)

هم‌اکنون، قوانین و شیوه‌نامه‌های متعددی در خصوص چگونگی تفسیر و اعمال ماده ۱۰۱ معاهده عملکرد وجود دارد، اما دو اقدام مهم در این زمینه انجام شده که عبارت است از: ۱. تصویب مقرر معافیت در خصوص توافقات عمودی.^{۱۲} این مقرر، تعداد زیادی از توافقات مشمول بند ۳ ماده ۱۰۱ معاهده عملکرد را بی‌آنکه به ارزیابی نیاز باشد، معاف می‌کند. مقرر مذکور برای دولت‌های عضو الزام‌آور است و مستقیماً اجرا می‌شود. ۲. تدوین شیوه‌نامه‌ای در خصوص

۷. منظور از معافیت‌ها، مواردی است که از شمول ممنوعیت‌های موجود در بند ۱ ماده ۱۰۱ خارج می‌شود و منظور از معافیت‌های موجود، موارد مقرر در بند ۳ ماده ۱۰۳ معاهده عملکرد است.

8. Aronsson Marie, "Selective Distribution and Online Sales-the transformation of European Competition Law into the electronic society" (Master of Law thesis, University of Gothenburg, 2011), 14.

۹. به‌عنوان مثال: Commission Notice Guidelines on the application of Article 81(3) of the Treaty (2004/C 101/08).

۱۰. به‌عنوان مثال:

European Commission. (2010). Commission notice, guidelines on vertical restraints. *Official Journal of the European Union*.

11. Council Regulation (EC) No 1/2003 of 16 December 2002 on the implementation of the rules on competition laid down in Articles 81 and 82 of the Treaty, OJ [2003] L1/1.

12. Commission Regulation (EU) No 330/2010 of 20 April 2010 on the application of Article 101(3) of the Treaty on the Functioning of the European Union to categories of vertical agreements and concerted practices, OJ [2010] L 102/1.

مطالعه تطبیقی معیارهای شناسایی توافقات عمودی ... / کبیری شاه‌آباد و کلانترزاده سعدآباد ۱۲۷

محدودیت‌های عمودی.^{۱۳} هدف از شیوه‌نامه^{۱۴} مزبور، کمک به بنگاه‌های اقتصادی برای خودارزیابی در مورد مطابقت یا عدم مطابقت با قواعد رقابت است. این شیوه‌نامه قانون نیست، اما اثر مشابه قوانین مصوب را دارد؛ زیرا کمیسیون برای ارزیابی رقابتی یا ضد رقابتی بودن اعمال از این شیوه‌نامه استفاده می‌کند. البته دادگاه‌های اروپا می‌توانند اعمال بنگاه‌ها را در صورتی که مطابق این شیوه‌نامه نباشد نیز تأیید کنند.^{۱۵} در ادامه، بند ۱ و ۳ ماده ۱۰۱ معاهده عملکرد مورد بررسی قرار می‌گیرد:

۲-۱. بند ۱ ماده ۱۰۱ معاهده عملکرد اتحادیه اروپا

ماده ۱۰۱ معاهده عملکرد، یکی از مهم‌ترین و پرکاربردترین مواد مرتبط با پرونده‌های حقوق رقابت است و معمولاً مستند آراء کمیسیون و دادگاه‌های اروپا قرار می‌گیرد. بر اساس ماده مزبور، طیفی گسترده از توافقات میان بنگاه‌ها ممنوع و تحت شمول ضمانت‌اجراهای ضد رقابتی قرار گرفته‌اند. در این ماده مقرر شده است: «موارد ذیل به دلیل عدم سازگاری با شرایط بازار داخلی (بازار مشترک) ممنوع است:

تمام توافقات میان بنگاه‌های اقتصادی، تصمیمات اتحادیه‌های صنفی، اقدامات هماهنگی که تجارت دولت‌های عضو اتحادیه را تحت تأثیر قرار می‌دهد و موضوع یا اثرشان، جلوگیری، محدودیت یا اخلال رقابت در بازار داخلی (بازار مشترک) باشد...»

همان‌طور که مشاهده می‌شود، در این ماده صریحاً از توافقات عمودی سخنی به میان نیامده است، اما در سال ۱۹۹۶ میلادی دیوان دادگستری اروپا مقرر کرد که ماده مذکور در خصوص توافقات بنگاه‌های اقتصادی غیر رقیب در سطوح مختلف زنجیره تأمین، یعنی همان توافقات عمودی، قابل اعمال است؛ زیرا این نوع از توافقات با آثار سویی که بر رقابت دارد، ممکن است تجارت کشورهای عضو اتحادیه و در نتیجه، بازار مشترک را تحت تأثیر خود قرار دهد.^{۱۶} باید توجه کرد که اعمال مذکور در ماده فوق از باب نمونه بوده، جنبه حصری ندارد.^{۱۷} بر اساس نص ماده ۱۰۱ معاهده عملکرد، دو معیار برای ضد رقابتی محسوب شدن یک عمل وجود دارد: ۱. تحت تأثیر قرار دادن تجارت میان دولت‌های عضو؛ ۲. منجر شدن به محدودیت، ممانعت و اخلال در رقابت. مبنا هم حفظ رقابت مؤثر در بازار مشترک است. محل مناقشه حدود

13. Commission Notice, Guidelines on Vertical Restraints, OJ [2010] C 130/01.

14. Guideline.

15. Aronsson, "Selective Distribution" 15.

16. Cases 56 & 58-64 *Etablissements Consten S.A.R.L. and Grundig-Verkaufs-GmbH v. EC Commission* (1966) ECR 299.

17. Alison and Sufrin, *EU competition law: text, cases, and materials*, 255.

محدودیت بر رقابت است و نه وضع صرف محدودیت، بنابراین وضع صرف محدودیت بر رقابت از سوی قانون‌گذار اروپایی اهمیتی ندارد. نکته قابل توجه آنکه، ماده مذکور افزون بر رقابت بالفعل، رقابت بالقوه^{۱۸} را نیز در برمی‌گیرد؛ زیرا رقابت بالقوه هم بر رفتار فعالان تجاری و همچنین، احتمال ورود رقبای دیگر در بازار و سیاست‌های فعالان تجاری مؤثر است.^{۱۹}

اما با توجه به توافقات عمودی که در آغاز این پژوهش مفهوم آن تبیین شد، پرسش این است که بند ۱ ماده ۱۰۱ معاهده، در خصوص کدام یک از توافقات عمودی قابل اعمال است؟ و اساساً معیار تمییز توافقات عمودی رقابتی و ضد رقابتی چیست؟ برای پاسخ به این پرسش لازم است سه مورد بررسی شود:

- آیا توافقی میان بنگاه‌های اقتصادی صورت گرفته است؟

- آیا توافق مذکور تأثیر قابل ملاحظه بالفعل یا بالقوه‌ای بر تجارت دولت‌های عضو می‌گذارد؟

- توافق مورد نظر به واسطه اثر یا موضوع، رقابت را محدود می‌کند؟

در ادامه هر یک از این موارد تبیین می‌شود.

۱-۲. توافق میان بنگاه‌های اقتصادی (اعمال دوجانبه)

نخستین شرط برای حکومت بند ۱ ماده ۱۰۱، توافق بودن^{۲۰} آن است. برای دستیابی به توافق، لازم است

۱۸. به رقابت موجود میان رقبای بالقوه (فعال تجاری موجود در بازار با بنگاه اقتصادی که در بازار حضور ندارد)، رقابت بالقوه (Potential competition) می‌گویند. در واقع، رقابت بالقوه در صورتی تحقق پیدا می‌کند که در اثر فعالیت تجاری بنگاه اقتصادی که در بازار مورد نظر حضور ندارد، محدودیت‌هایی بر رفتار فعالان تجاری (بنگاه‌های اقتصادی که در بازار مورد نظر حضور دارند) تحمیل شود. به عبارت دقیق‌تر، احتمال ورود بنگاه اقتصادی دیگر به بازار مورد نظر، منجر به تغییر رفتار فعالان تجاری می‌شود و محدودیت‌هایی را به دنبال دارد؛ از جمله اینکه فعال تجاری مورد نظر، برای اینکه در بازار باقی بماند، ناگزیر است با تخصیص بهینه منابع، محصولات خود را با کمترین قیمت و بهترین کیفیت تولید کند و همچنین به کارایی پویا نیز جامه عمل ببوشاند (او نمی‌تواند محصولات خود را با قیمت و کیفیت نامناسب تولید کند؛ زیرا این خطر برای او وجود دارد که با ورود بنگاه اقتصادی دیگر (رقیب بالقوه) به بازار مورد نظر، از بازار حذف شود). رقابت بالقوه با وجود معیارهایی قابل تحقق است که عبارت‌اند از: داشتن توانایی و تمایل بنگاه اقتصادی رقیب برای ورود به بازار، احساس خطر از سوی فعالان تجاری به دلیل ورود بنگاه اقتصادی رقیب، چهارچوب زمانی (بنگاه اقتصادی رقیب، این توانایی را داشته باشد) در مدت‌زمان معقولی وارد بازار شود تا بتواند به فعالان تجاری، فشار رقابتی وارد کند. به رقابت میان رقبای بالفعل (فعالان تجاری یا به عبارت دیگر بنگاه‌های اقتصادی که در بازار مورد نظر حضور دارند) رقابت بالفعل (Actual competition) گویند. در این زمینه نک: (Dunne, 2021: 1-11)

19. Ritter Lennart and W. David Braun, *European competition law: a practitioner's guide* (United States: Kluwer Law International BV, 2004), 119.

۲۰. حقوق رقابت اتحادیه اروپا، در راستای وظیفه بنیادین حقوق رقابت، مبنی بر حفاظت از رقابت و برای جلوگیری از سوءاستفاده‌های احتمالی بنگاه‌های اقتصادی، توافق را به صورت گسترده معنا می‌کند. برای اینکه عمل دوجانبه‌ای توافق باشد و مشمول ماده ۱۰۱ معاهده شود، لازم نیست یکی از طرفین یا هر دوی آن‌ها به موجب آن توافق تعهدی را بر عهده بگیرند. همین که عمل دو جانبه‌ای عدم قطعیت را از بین ببرد یا آن را کاهش دهد، توافق برشمرده می‌شود و در نتیجه، مشمول ماده ۱۰۱ معاهده می‌شود. به همین دلیل، صرف مبادله اطلاعات بین طرفین، بدون اینکه تعهدی علیه هیچ‌یک از آن‌ها بار شود توافق برشمرده می‌شود. نک: Commission Notice Guidelines on the application Article: 81(3) of the Treaty (2004/C 101/08), para 15.

طرفین قصد مشترک داشته باشند و با ایزاری اعلام شود. شکل ابراز اراده مهم نیست، بلکه اعلام اراده باید صریح و جدی باشد. در صورتی که توافق صریح نباشد، کمیسیون باید توافق طرفین و یک‌جانبه بودن عمل مورد نظر را احراز کند؛^{۲۱} برای مثال در پرونده AEG Telefunken v Commission، آ آی جی^{۲۲} برای توزیع محصولات خود از سیستم توزیع انتخابی استفاده می‌کرد. به همین دلیل، ورود خرده‌فروشان غیرمجاز به شبکه توزیع انتخابی را نمی‌پذیرفت و با آن‌ها قراردادی منعقد نمی‌کرد. دیوان دادگستری اروپا، در خصوص اختلاف مذکور به ماهیت حقوقی قرارداد توزیع انتخابی استناد کرد و مقرر داشت که ممنوعیت توزیع‌کنندگان غیرمجاز برای ورود به شبکه توزیع انتخابی، ناشی از روابط قراردادی با توزیع‌کنندگان مجاز است و به همین دلیل، می‌توان آن را تحت بند ۱ ماده ۱۰۱ بررسی کرد.^{۲۳}

شرط دوم در این خصوص و برای حکومت ماده ۱۰۱ آن است که طرفین توافق، دو بنگاه اقتصادی^{۲۴} باشند. بنابراین، اگر توافق بین مصرف‌کننده نهایی و بنگاه اقتصادی باشد، تحت شمول ماده ۱۰۱ و به‌طور کلی در قلمرو حقوق رقابت قرار نمی‌گیرد؛^{۲۵} زیرا فلسفه مقررات رقابتی حفظ رقابت است. مصرف‌کنندگان نهایی به فعالیت اقتصادی اشتغال ندارند و قصد آن‌ها از تحویل محصولات صرفاً رفع نیازهای شخصی است.

حال ممکن است این پرسش مطرح شود که منظور از بنگاه چیست؟ دیوان دادگستری اتحادیه اروپا در پرونده‌ای این کلمه را تعریف می‌کند و در این خصوص مقرر می‌دارد: «هر شخصی که صرف نظر از وضع حقوقی و چگونگی تأمین مالی آن، به فعالیت‌های اقتصادی اشتغال دارد». واقع، شخص مشمول حقوق رقابت اتحادیه اروپا یک ویژگی بارز دارد و آن عبارت است از: «اشتغال داشتن به فعالیت‌های اقتصادی». ^{۲۶} خصوصی یا عمومی بودن شخص در اینکه یکی از مصادیق بنگاه اقتصادی باشد تفاوتی ندارد و اشخاص حقوقی عمومی نیز هنگامی که به اعمال تصدی اقتصادی (عرضه کالا یا خدمات به بازار) می‌پردازند، بنگاه اقتصادی برشمرده می‌شود. با همین رویکرد، دیوان دادگستری اتحادیه اروپا، ادارات محلی فرانسه را که مشغول جمع‌آوری زباله

21. Vertical Guidelines, para 25.

22. AEG.

23. 107/82, *Allgemeine Elektrizitäts-Gesellschaft AEG Telefunken AG v. Commission*, 25 October 1983, [1983] ECR 3151

۲۴. در ماده ۱۰۱ و سایر قوانین و مقررات رقابتی در اتحادیه اروپا برای اشخاصی که تحت شمول قوانین و مقررات رقابتی قرار می‌گیرند از واژه «بنگاه یا واحد اقتصادی» استفاده کرده است. نک: Introduction of Commission Notice, Guidelines on Vertical Restraints, OJ [2010] C 130/01.

25. Undertaking.

26. Aronsson, *Selective Distribution*, 16.

27. *Höfner and Elser vs Macrotron GmbH*, C-41/90 [1991] ECR I-1979.

بودند، ادارات کار دولتی و ادارات فرودگاه‌های فنلاند و پرتغال را بنگاه دانست. لازم به گفتن است که بنگاه اقتصادی، شامل اشخاصی که بدون قصد انتفاع و بدون هدف اقتصادی به فعالیت اقتصادی اشتغال دارند نیز می‌شود.^{۲۸}

ماده ۱۰۱، توافق بین بنگاه‌های اقتصادی تشکیل‌دهنده یک واحد اقتصادی، اعم از شرکت‌های وابسته^{۲۹} و^{۳۰} شرکت مادر^{۳۱} و^{۳۲} را در بر نمی‌گیرد. البته عدم آزادی اقتصادی شرکت‌های وابسته فرض نسبی بوده که خلاف آن قابل اثبات است. بنابراین، چنانچه ثابت شود شرکت وابسته تأثیر زیادی در برنامه‌های اقتصادی و مدیریت خود دارد، توافق او با شرکت‌های خواهر یا شرکت مادر تحت شمول ماده ۱۰۱ قرار می‌گیرد.^{۳۳}

۲-۱-۲. اثر بالفعل یا بالقوه بر تجارت میان دولت‌های عضو

الزام دیگر برای حکومت بند ۱ ماده ۱۰۱ معاهده آن است که توافق عمودی مورد نظر، باید بر تجارت میان دولت‌های عضو مؤثر باشد. در پرونده‌ای، دیوان دادگستری اتحادیه اروپا در خصوص وجود شرط مذکور مقرر کرد: «لازم است بر اساس معیارهای نوعی، قابل پیش‌بینی باشد که توافق مورد نظر به صورت مستقیم یا غیرمستقیم، بالفعل^{۳۴} یا بالقوه^{۳۵}، تجارت میان دولت‌های عضو را تحت تأثیر قرار می‌دهد».^{۳۶} در رأی دیگر که اندکی پس از رأی فوق صادر شد، این دیوان تأکید کرد که برای ارزیابی تأثیر توافق مورد نظر بر تجارت، باید مشخص شود آن توافق تا چه اندازه ظرفیت و توانایی محدود کردن آزادی تجارت را دارد و علیه آزادی تجارت بین دولت‌های عضو یک تهدید به شمار می‌رود. این ظرفیت و توانایی ممکن است بالقوه یا بالفعل، مستقیم یا غیرمستقیم باشد.^{۳۷}

کمیسیون اتحادیه اروپا، در خصوص موردی که توافقی به دلیل عدم تأثیر بر تجارت میان دولت‌های عضو، خارج از قلمرو حقوق رقابت اتحادیه اروپا قرار می‌گیرد، شیوه‌نامه‌هایی تنظیم

۲۸. غفاری فارسانی، حقوق رقابت و ضمانت‌اجراهای مدنی آن، ۱۵۵.

۲۹. شرکت وابسته، بخشی از یک واحد اقتصادی است که به دلیل فقدان آزادی واقعی نمی‌تواند اعمال و فعالیت اقتصادی خود را در بازار مشخص کند و در واقع، تحت سلطه شرکت مادر قرار می‌گیرد. (محمد صفری، شرکت‌ها (تهران: شرکت سهامی انتشار، ۱۳۹۲)، ۱ / ۲۱۴).

30. Subsidiary.

31. C-30/87, *Corinne Bodsin v. Pompes Funèbres des regions Libérées SA*, ECR 2579, para 19.

32. Parent company.

33. Whish Richard and David Bailey, "Competition law," *Oxford University Press* (December 2021): 93.

34. Actual.

35. Potential.

36. C-56/65 *Société Technique Minière (L.T.M.) v. Maschinenbau Ulm GmbH* (1966) ECR 249.

37. *Joined Cases 56 & 58-64 Etablissements Consten S.A.R.L. and Grundig-Verkaufs-GmbH v. EC Commission* (1966) ECR 299.

مطالعه تطبیقی معیارهای شناسایی توافقات عمودی ... / کبیری شاه‌آباد و کلاتر زاده سعدآباد ۱۳۱

کرده که عبارت‌اند از: ۱. شیوه‌نامه مربوط به «مفهوم اثر تجارت» در ماده ۸۱ و ۸۲ (۱۰۱ و ۱۰۲ فعلی) معاهده رم؛^{۳۸} ۲. شیوه‌نامه عدم اعتنا به موارد کم‌اهمیت.^{۳۹}

بر اساس شیوه‌نامه مربوط به «مفهوم اثر تجارت»، اگر سهم طرفین توافق در بازار، کمتر از پنج درصد و گردش مالی آن‌ها کمتر از چهل میلیون یورو باشد، توافق مذکور هیچ اثر قابل ملاحظه‌ای بر تجارت میان دولت‌های عضو و رقابت ندارد،^{۴۰} اما اگر یکی از طرفین توافق، دارای موقعیت مسلط در قسمت قابل توجهی از بازار اتحادیه اروپا باشد، می‌توان گفت که توافق مذکور، اثر قابل ملاحظه‌ای بر تجارت دارد.^{۴۱} شیوه‌نامه عدم اعتنا به موارد کم‌اهمیت نیز یک قاعده و یک شرط بنا نهاد: قاعده عدم توجه به موارد کم‌اهمیت که به موجب آن توافقاتی که اثر ناچیز و قابل اغماضی بر رقابت و تجارت میان دولت‌های عضو داشته باشند، مشمول ممنوعیت مذکور در ماده ۱۰۱ نمی‌شود^{۴۲} و شرط تأثیر محسوس که به موجب آن برای اینکه توافقی مشمول ممنوعیت مذکور شود، لازم است تأثیری محسوس بر رقابت و تجارت کشورهای عضو بگذارد.^{۴۳} بر این اساس، به ندرت اتفاق می‌افتد که توافق میان شرکت‌های کوچک و متوسط،^{۴۴} تأثیر قابل ملاحظه‌ای بر تجارت میان دولت‌های عضو بگذارد یا اینکه بتواند به‌طور قابل ملاحظه‌ای رقابت را محدود کند.^{۴۵}

۳-۱-۲. محدودکننده رقابت به واسطه موضوع یا اثر

الزام دیگر برای حکومت بند ۱ ماده ۱۰۱ معاهده، محدودیت، ممانعت یا اختلال در رقابت، به واسطه

38. Commission Notice, Guidelines on the effect on trade concept contained in Articles 81 and 82 of the Treaty (2004) OJ [2004] C 101/81.

39. Commission Notice on agreements of minor importance which do not appreciably restrict competition under Article 81(1) of the Treaty establishing the European Community (*de minimis*) 2001, OJ [2001] C 368/13.

40. Commission Notice, Guidelines on the effect on trade concept contained in Articles 81 and 82 of the Treaty (2004) OJ [2004] C 101/81, para 52.

41. *Ibid*, para 7.

۴۲. بر همین اساس، در صورتی که طرفین توافق رقیب یکدیگر باشند و سهم بازاری آن‌ها کمتر از ده درصد باشد یا اینکه طرفین توافق رقیب یکدیگر نباشند و سهم بازاری آن‌ها کمتر از پانزده درصد باشد، مشمول ممنوعیت مذکور در ماده ۱۰۱ نمی‌شوند. نک: *De Minimis* Notice, 2001: para 10

43. Hojnik, 2013: 28.

۴۴. یک بنگاه اقتصادی در صورتی کوچک و متوسط محسوب می‌شود که حداکثر ۲۵۰ مستخدم، گردش مالی کمتر از ۵۰ میلیون یورو و ترازنامه کمتر از ۴۳ میلیون یورو داشته باشد. نک:

Annex to Commission Recommendation of 6 May 2003 concerning the definition of micro, small and medium-sized enterprises, OJ[2003]L 124/56.

45. Commission Notice on agreements of minor importance which do not appreciably restrict competition under Article 81(1) of the Treaty establishing the European Community (*de minimis*) 2001, OJ [2001] C 368/13, para 3.

اثر یا موضوع توافق است. در ادامه، هر یک از موارد محدودکننده رقابت به واسطه موضوع و اثر مورد بررسی قرار می‌گیرد:

۲-۱-۳-۱. محدودکننده رقابت به واسطه موضوع

یک توافق در صورتی در دسته توافقات محدودکننده رقابت به واسطه موضوع قرار می‌گیرد که از جهت ماهیت، رقابت را محدود و به عملکرد صحیح آن در بازار صدمه بزند. این موضوع به وسیله معیارهایی از قبیل محتوا، اهداف و جنبه‌های اقتصادی و حقوقی قابل ارزیابی است.^{۴۶} توافق در صورتی دارای ماهیت ضد رقابتی است که در صورت و در هر شرایطی، قابلیت ضد رقابتی بودن را دارد و به رفاه عمومی صدمه می‌زند و آثار ضد رقابتی آن، مستقیماً ناشی از خود توافق است؛ بدون توجه به شرایط بازار و عواملی مانند قدرت اقتصادی طرفین، سهم بازاری آن‌ها و... البته باید توجه کرد که شرایط بازار در میزان تأثیر توافقات بی‌تأثیر نیست.^{۴۷} در حقوق رقابت اتحادیه اروپا، صرفاً در خصوص برخی از مصادیق توافقات مذکور اتفاق نظر وجود دارد که این‌ها در ماده ۴ مقرر مربوط به معافیت توافقات عمودی تحت عنوان محدودیت‌های شدید^{۴۸} بیان شده است؛ برای مثال می‌توان به توافقات مربوط به تثبیت قیمت یا تقسیم بازار اشاره کرد.^{۴۹}

در حقوق اتحادیه اروپا در ارتباط با محدودیت‌های موضوعی بین کمیسیون و دیوان دادگستری اروپا، رویه‌ای دوگانه‌ای اتخاذ شده است. کمیسیون تمایل دارد موارد محدودیت‌های موضوعی را در همان موارد محدودیت‌های شدید - شامل تثبیت قیمت، تقسیم جغرافیایی و اختصاص مشتری می‌شود که در ماده ۴ مقرر مربوط به معافیت توافقات عمودی احصا شده‌اند -^{۵۰} احصاء کند، ولی دیوان دادگستری اروپا موارد محدودیت‌های موضوعی را در دسته‌ای محدود احصاء نکرده است و همچنین روش‌های متفاوتی برای شناسایی آن‌ها اتخاذ می‌کند؛ به همین دلیل آرای

46. De Faveri, C. R. I. S. T. I. A. N. A., "The Assessment of Selective Distribution Systems Post-Pierre Fabre," *European Competition Journal* 3 (June 2014): 171.

47. Nagy Csongor István, "The distinction between anti-competitive object and effect after Allianz: the end of coherence in competition analysis?," *World Competition* 36, no. 4 (June 2013): 547, 553.

48. Hard core.

49. Article 4 of Commission Regulation (EU) No 330/2010 of 20 April 2010 on the application of Article 101(3) of the Treaty on the Functioning of the European Union to categories of vertical agreements and concerted practices.

50. Article 4 of Commission Regulation (EU) No 330/2010 of 20 April 2010 on the application of Article 101(3) of the Treaty on the Functioning of the European Union to categories of vertical agreements and concerted practices.

مطالعه تطبیقی معیارهای شناسایی توافقات عمودی ... / کبیری شاه‌آباد و کلانترزاده سعدآباد ۱۳۳

متناقض، به‌وسیله دیوان در این زمینه صادر شده است.^{۵۱} به عبارت بهتر، از منظر دیوان نسبت میان محدودیت‌های موضوعی و محدودیت‌های شدید عموم و خصوص مطلق بوده و محدودیت‌های موضوعی، اعم از محدودیت‌های شدید است.

۲-۱-۳-۲. محدودکننده رقابت به‌واسطه اثر

توافق در صورتی محدودکننده رقابت به‌واسطه اثر است که آثار ضد رقابتی آن، ناشی از اثر مشترک توافق و شرایط بازار باشد. به عبارت دیگر، خود توافق به‌تنهایی و بدون شرایط مناسب بازار، از قبیل ساختار آن، سهم بازاری طرفین، و قدرت بازاری آن‌ها دربردارنده آثار ضد رقابتی نیست. برای این منظور باید جنبه‌های ضد رقابتی و رقابتی توافق مورد نظر بررسی و سپس این جنبه‌ها مورد موازنه قرار گیرد و اگر جنبه ضد رقابتی توافق مذکور بر جنبه رقابتی آن غالب بود، در دسته توافقات محدودکننده رقابت، به‌واسطه اثر قرار می‌گیرد.^{۵۲}

در صورتی که ثابت شود محدودیت بر رقابت از نوع محدودیت به‌واسطه موضوع است، دیگر اثبات آثار سوء آن بر رقابت لازم نیست. همچنین، آثار ضد رقابتی توافقات مذکور مفروض است و تنها در صورتی از شمول ممنوعیت بند ۱ ماده ۱۰۱ خارج می‌شود که ثابت شود تحت شمول بند ۳ ماده ۱۰۱ قرار می‌گیرد.^{۵۳} در واقع در وهله نخست، اثبات این مورد که توافق مورد نظر، محدودیت به‌واسطه موضوع یا محدودیت به‌واسطه اثر است، بر عهده خواهان است. با این تفاوت که چنانچه اثبات شود محدودیت موضوعی است، انقلاب دعوا رخ می‌دهد و خواننده برای فرار از ممنوعیت ماده ۱۰۱ باید ثابت کند که توافق مورد نظر مشمول بند ۳ ماده ۱۰۱ معاهده قرار می‌گیرد، اما در صورتی که خواهان نتواند ثابت کند که محدودیت مورد نظر موضوعی است، برای اثبات ضد رقابتی بودن توافق مورد نظر، وی نخست باید مرزهای دقیق بازار مربوط را که آثار ضد رقابتی در آن رخ می‌دهد مشخص و سپس جنبه‌های ضد رقابتی توافق مورد نظر را اثبات کند. بعد از اثبات جنبه‌های ضد رقابتی، انقلاب دعوا رخ می‌دهد و در این صورت خواننده باید جنبه‌های رقابتی را مشخص کند. درنهایت با اثبات این موارد، دادگاه با موازنه جنبه‌های رقابتی و ضد رقابتی، کفه سنگین‌تر را مشخص می‌کند و حکم به رقابتی یا ضد رقابتی بودن می‌دهد.^{۵۴}

51. DE FAVERI, "The Assessment of Selective Distribution Systems," 172.

52. Nagy, "The distinction between anti-competitive object," 547.

53. لازم است گفته شود در صورتی که توافق مورد نظر از نوع توافقات محدودکننده به‌واسطه موضوع باشد، مشمول قاعده Nagy, "The distinction between anti-competitive object," 554, 560). عدم توجه به موارد کم‌اهمیت نمی‌شود و در واقع، شرط تأثیر محسوس در آن مفروض است.

54. DE FAVERI, "The Assessment of Selective Distribution Systems," 170.

۲-۲. معافیت‌ها

همان‌طور که بیان شد، توافقات عمودی با وجود شرایط گفته‌شده ضد رقابتی به شمار آمده، مشمول ممنوعیت بند ۱ ماده ۱۰۱ معاهده می‌شوند. لازم است گفته شود که ممنوعیت بند ۱ مطلق نیست و مواردی، تحت عنوان معافیت‌ها وجود دارد که از شمول این ممنوعیت‌ها خارج می‌شود. این معافیت‌ها عبارت‌اند از: ۱. شرایط مقرر در بند ۳ ماده ۱۰۱ معاهده؛ ۲. مقرر مربوط به معافیت توافقات عمودی. در ادامه، این معافیت‌ها مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۲-۲-۱. معافیت به موجب بند ۳ ماده ۱۰۱ معاهده عملکرد

بند ۳ ماده ۱۰۱ معاهده مقرر می‌کند: «مفاد بند ۱ در موارد زیر غیر قابل اجراست:

- هر توافق یا دسته‌ای از توافقات بین بنگاه‌ها؛

- هر تصمیم یا دسته‌ای از تصمیمات اتحادیه‌های صنفی؛

- هر اقدام یا اقدامات هماهنگی که باعث بهبود تولید و توزیع یا ارتقای فنی یا رشد اقتصادی شود؛ در صورتی که سهم عادلانه‌ای از منافع حاصل به مصرف‌کننده اختصاص داشته باشد و:

الف. به بنگاه‌ها، محدودیت‌هایی را که برای رسیدن به این اهداف ضروری نیستند، تحمیل نکند.

ب. منجر به حذف رقابت در بخش قابل توجهی از بازار محصول مورد توافق نگردد».

در مقایسه با سایر مقررات معاهده عملکرد اتحادیه اروپا، بند ۳ ماده ۱۰۱ معیارهای روشنی را بیان کرده است، اما این معیارها به‌سختی قابل اعمال هستند؛ زیرا موارد نادری وجود دارد که تمام شرایط گفته‌شده را دارا باشد. همان‌طور که از نص صریح بند ۳ این ماده برمی‌آید، وجود چهار شرط موجب معافیت عمل مورد نظر از شمول بند ۱ ماده ۱۰۱ می‌شود. نخستین شرط اینکه توافق مورد نظر، باید مستقیماً یا به‌طور غیرمستقیم به افزایش کارایی اقتصادی و بهبود تولید و توزیع منجر شود. لازم است که مرجع رسیدگی‌کننده رابطه علت و معلولی بین توافق و کارایی را احراز کند.^{۵۵} دومین شرط اینکه، توافق مورد نظر برای رسیدن به اهداف مذکور در ماده، ضروری باشد. این شرط به این معنا نیست که هدف اصلی آن رسیدن به اهداف مذکور در ماده باشد، بلکه صرف وجود رابطه علی و معلولی بین توافق مورد نظر و اهداف مذکور کفایت می‌کند.^{۵۶} سومین شرط

55. Commission Guidelines an Application of Article 81(3) of the Treaty (2004) OJ [2004] C 101/97, para 51(b).

56. Ibid

مطالعه تطبیقی معیارهای شناسایی توافقات عمودی ... / کبیری شاه‌آباد و کلانترزاده سعدآباد ۱۳۵

اختصاص سهم عادلانه از نتایج و منافع توافق مورد نظر به مصرف‌کنندگان نهایی است. این شرط به این معناست که بعد از انعقاد توافق، مصرف‌کنندگان در مقایسه با زمانی که توافق منعقد نشده است، در وضعیتی بهتر قرار بگیرند. به عبارت روشن‌تر، توافق باید منفعت عمومی داشته باشد و نباید صرفاً به سود طرفین توافق باشد (منفعت شخصی).^{۵۷} چهارمین شرط عبارت این است که توافق مورد نظر نباید رقابت را به‌طور اساسی و قابل توجهی مختل کند. مبنای این شرط نیز توجه به این نکته است که رقابت مثل خون در رگ، عامل حیات اقتصاد و بازار است.

چنانچه بنگاه اقتصادی ادعا می‌کند توافق او تحت شمول بند ۳ قرار می‌گیرد، لازم است وجود شرایط مذکور را اثبات کند.^{۵۸}

۲-۲-۲. مقررره مربوط به معافیت توافقات عمودی^{۵۹}

این شیوه‌نامه توافقاتی را در برمی‌گیرد که سهم بازاری عرضه‌کننده کمتر از ۳۰ درصد از بازار فروش و سهم بازاری خریدار کمتر از ۳۰ درصد از بازار خرید باشد.^{۶۰} همچنین لازم است توافقات مورد نظر در بردارنده محدودیت‌های شدید نباشد. در صورتی که محدودیت‌های شدید بخشی از یک توافق باشد، مانع از بهره‌مندی کل توافق از معافیت شده، در نتیجه قرارداد مورد نظر اصولاً مشمول ممنوعیت بند ۱ ماده ۱۰۱ معاهده می‌شود. با وجود این، در دو صورت هرچند به صورت نادر و استثنایی، محدودیت‌های شدید یا توافقی که در بردارنده این محدودیت‌هاست از شمول ممنوعیت بند ۱ ماده ۱۰۱ خارج می‌شود: ۱. توافق مشمول بند ۳ ماده ۱۰۱ معاهده شود که در این صورت، خواهان باید معیارهای مذکور در بند ۳ را اثبات کند،^{۶۱} و ۲. ممکن است در موارد خاص و با وجود شرایط و اوضاع و احوالی خاص، وجود محدودیت‌های شدید لازم باشد؛ مانند محدودیت‌هایی که

57. Vertical Guidelines para 7.

58. Council Regulation 1/2003 Article 2.

59. Commission REGULATION (EU) No 330/2010 of 20 April 2010 on the application of Article 101(3) of the Treaty on the Functioning of the European Union to categories of vertical agreement and concentrate practice.

۶۰. برای محاسبه سهم بازاری، نخست باید محدوده بازار مشخص شود که اصطلاحاً به آن بازار مرتبط گویند. بازار مرتبط دارای دو رکن است: ۱. محصول مرتبط؛ ۲. محدوده جغرافیایی. محصول مرتبط به کالا یا خدماتی اطلاق می‌شود که به دلیل ویژگی‌ها، قیمت و کاربرد آن قابلیت جایگزینی دارد. محدوده جغرافیایی نیز به منطقه‌ای گفته می‌شود که عرضه‌کنندگان در آن منطقه درگیر عرضه محصولات هستند. در محدوده جغرافیایی مورد نظر، شرایط رقابت یکسان است؛ به طوری که از محدوده جغرافیایی همسایه به دلیل شرایط رقابت کاملاً متفاوت، متمایز می‌شود. نک:

Commission Notice on the definition of the relevant market for the purposes of Community Competition Law, OJ [1997] C372/5, para 7

62. Aronsson, *Selective Distribution*, 22.

ممنوعیت عمومی برای فروش مواد خطرناک را تضمین می‌کند. در این صورت، محدودیت‌های مورد نظر از شمول ممنوعیت

بند ۱ ماده ۱۰۱ خارج می‌شود.^{۶۲}

لازم است گفته شود که مقرره مربوط به معافیت‌های عمودی، توافقات عمودی بین بنگاه‌های اقتصادی رقیب را در بر نمی‌گیرد. در واقع، توافقات یادشده تحت شمول شیوه‌نامه مربوط به توافقات افقی قرار می‌گیرند.^{۶۳} البته این قاعده استثناء‌هایی نیز دارد که بر اساس آن‌ها قانون مربوط به معافیت‌های عمودی اعمال می‌شود.

۳. توافقات عمودی ضد رقابتی در نظام حقوقی ایران

در نظام حقوقی ایران، تنها منبع تقنینی حقوق رقابت فصل نهم قانون اصلاح موادی از قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران و اجرای سیاست‌های کلی اصل چهل و چهارم قانون اساسی مصوب ۱۳۸۷ است. بدیهی است در خصوص مباحث مرتبط با توافقات عمودی ضد رقابتی نیز باید به قانون مزبور مراجعه کرد. در این قانون، قانون‌گذار به‌سان نظام حقوقی اتحادیه اروپا و سایر نظام‌های حقوقی مانند آمریکا، رویکردی دوگانه نسبت به توافقات ضد رقابتی، از جمله توافقات عمودی اتخاذ کرده است. از یک سو، به موجب ماده ۴۴ ق.ا.س.ک. و با رویکردی اثرمحور برای تشخیص توافقات ضد رقابتی معیار ارائه شده و از سوی دیگر، به موجب ماده ۴۵ قانون مزبور با رویکردی شکل‌محور اعمال ضد رقابتی احصاء شده است. لازم است گفته شود که توافقات عمودی ضد رقابتی به صورت خاص مورد توجه قانون‌گذار قرار نگرفته، اما از آنجایی که در دو ماده گفته‌شده عبارات عام و مطلق به کار رفته است، بنابراین معیارهای توافقات ضد رقابتی شامل توافقات عمودی نیز می‌شود. در ادامه، دو رویکرد اثرمحور و شکل‌محور در نظام حقوقی ایران مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۳-۱. رویکرد اثرمحور

قانون‌گذار در ماده ۴۴ برای اعمال دوجانبه ضد رقابتی، واژه «تبانی» را به کار برده است؛ در حالی که در نظام حقوقی اتحادیه اروپا، به موجب بند ۱ ماده ۱۰۱ معاهده عملکرد اتحادیه اروپا، برای این منظور از واژه «توافق» استفاده شده است. با توجه به نص صریح ماده یادشده، واژه تبانی

63. Vertical Guidelines para 47.

63. Commission Notice - Guidelines on the applicability of Article 81 of the EC Treaty to horizontal cooperation agreements (2001) OJ [2001] C 3/02.

اعم است از توافق، قرارداد و تفاهم.^{۶۴} حقوق‌دانان بین دو واژه توافق و قرارداد تمییز قائل شده‌اند؛ به طوری که می‌توان گفت توافق صرفاً با تلاقی دو اراده محقق می‌شود، اعم از آنکه الزام‌آور یا غیر الزام‌آور باشد و اعم از آنکه در بردارنده اثر حقوقی باشد یا نباشد. در واقع، قراردادها قسمی خاص از توافقات هستند که از خاصیت الزام‌آوری برخوردار و دارای اثر حقوقی‌اند،^{۶۵} اما واژه تفاهم زمانی به کار می‌رود که طرفین به دنبال ایجاد اثر حقوقی الزام‌آور نیستند و از این رو، می‌توان آن را مترادف با اقدامات هماهنگ در بند ۱ ماده ۱۰۱ معاهده دانست.

قانون‌گذار، به گونه‌ای ماده مذکور را تدوین کرده است که تمام اعمال دوجانبه را در بر بگیرد و با وجود استفاده از واژه توافق، واژه قرارداد را نیز به کار برده است تا مبدا مصداقی از دایره شمول ماده مذکور خارج شود. به نظر می‌رسد که هدف قانون‌گذار مسدود کردن راه فرار بنگاه‌های اقتصادی از قوانین و مقررات رقابت و سوءاستفاده‌های احتمالی بوده است.

اکنون، پرسش این است که بر مبنای ماده ۴۴ قانون مذکور، چه توافقاتی ضد رقابتی به شمار می‌آیند؟ در پاسخ باید گفت که ماده مذکور با رویکرد اثرمحور برای تمییز توافقات ضد رقابتی دو معیار را مطرح کرده است: ۱. توافق مورد نظر در بردارنده یکی از آثار هفتگانه احصاء شده در ماده ۴۴ باشد. ۲. منجر به اخلال در رقابت شود.

در ادامه، این معیارها مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۱-۳-۱. تحت شمول بودن یکی از موارد احصاء شده در ماده ۴۴ ق.ا.س.ک^{۶۶}

در خصوص این معیار، باید توجه کرد که قانون‌گذار آثار مذکور در ماده ۴۴ ق.ا.س.ک را به صورت حصری احصاء کرده - برخلاف نظام حقوقی اتحادیه اروپا که آثاری را به صورت تمثیلی بیان کرده

۶۴. در نظام حقوقی ایران اگر از توافقات ضد رقابتی با عنوان تبانی‌های ضد رقابتی یاد کنیم با قانون‌گذار هم سخن خواهیم شد. به هر حال، توافق ضد رقابتی در سایر نظام‌های حقوقی با تبانی ضد رقابتی در نظام حقوقی ایران یک معنا را افاده می‌کنند.

۶۵. ناصر کاتوزیان، قواعد عمومی قراردادها (تهران: گنج دانش، ۱۳۹۹)، ۱۵-۱۶.

۶۶. «هرگونه تبانی از طریق قرارداد، توافق و یا تفاهم (اعم از کتبی، الکترونیکی، شفاهی و یا عملی) بین اشخاص که یک یا چند اثر ذیل را به دنبال داشته باشد؛ به نحوی که نتیجه آن بتواند اخلال در رقابت باشد ممنوع است:

۱. مشخص کردن قیمت‌های خرید یا فروش کالا یا خدمت و نحوه تعیین آن در بازار به طور مستقیم یا غیرمستقیم؛

۲. محدود کردن یا تحت کنترل درآوردن مقدار تولید، خرید یا فروش کالا یا خدمت در بازار؛

۳. تحمیل شرایط تبعیض‌آمیز در معاملات همسان به طرف‌های تجاری؛

۴. ملزم کردن طرف معامله به عقد قرارداد با اشخاص ثالث یا تحمیل کردن شروط قرارداد به آن‌ها؛

۵. موکول کردن انعقاد قرارداد به قبول تعهدات تکمیلی به وسیله طرف‌های دیگر که بنا بر عرف تجاری با موضوع قرارداد ارتباطی ندارد؛

۶. تقسیم یا تسهیم بازار کالا یا خدمت بین دو یا چند شخص؛

۷. محدود کردن دسترسی اشخاص خارج از قرارداد، توافق یا تفاهم به بازار.

تبصره: قراردادهای میان تشکلهای کارگری و کارفرمایی به منظور تعیین دستمزد و مزایا، تابع قانون کار است.».

است - و در صورتی که توافقی یکی از این آثار هفت‌گانه را نداشته باشد، نمی‌توان آن را ضد رقابتی برشمرد. اقدام مزبور شایسته نیست و موجد تالی فاسد است و قانون‌گذار باید موارد را به صورت تمثیلی بیان می‌کرد؛ زیرا در ماده مزبور، تمام آثار ناشی از توافقات ضد رقابتی احصاء نشده، در نتیجه توافقاتی را که فاقد آثار هفت‌گانه مقرر در ماده ۴۴ هستند، ولی در عین حال به اخلال در رقابت می‌انجامند، نمی‌توان ضد رقابتی برشمرد که نتیجه آن، چیزی جز کاهش کارایی اقتصادی و رفاه عمومی نیست. برای مثال، اگر توافقی کارایی پویا یا کیفیت محصول را نشانه رود و در عین حال، منجر به اخلال در رقابت شود، نمی‌توان ضد رقابتی برشمرد؛ زیرا توافق مورد نظر در بردارنده یکی از آثار هفت‌گانه مقرر در ماده مذکور نیست.

۲-۳. منجر شدن به اخلال در رقابت

دومین معیار برای ضد رقابتی بودن توافق، منجر شدن به اخلال در رقابت است. البته در نظام‌های حقوقی همواره مفهوم اخلال در رقابت محل بحث است. اساساً این پرسش مطرح است که منظور از اخلال در رقابت یا به عبارت دیگر، محدودیت بر رقابت چیست؟ آیا با هر محدودیتی در رقابت، حتی به صورت جزئی، رقابت مختل شده است؟

در نظام حقوقی اتحادیه اروپا، مقرر شده هر توافقی که به محدودیت، ممانعت و اخلال رقابت منجر شود، ممنوع است. این حکم کلی بوده، دقیقاً تبیین نمی‌کند که محدودیت بر رقابت چیست و با چه معیارهایی تشخیص داده می‌شود.

در نظام حقوقی ایران، قانون‌گذار در اقدامی ابتکاری و به موجب بند ۲۰ ماده ۱ ق.ا.س.ک، به‌ظاهر مفهوم اخلال در رقابت را تبیین کرده است. بر اساس مقرر مزبور: «اخلال در رقابت: مواردی که موجب انحصار، احتکار، افساد در اقتصاد، اضرار به عموم، منتهی شدن به تمرکز و تداول ثروت در دست افراد و گروه‌های خاص، کاهش مهارت و ابتکار در جامعه و یا سلطه اقتصادی بیگانه بر کشور شود». هر چند اقدام قانون‌گذار در این خصوص شایسته تقدیر است، اما مفاهیمی که برای تبیین اخلال در رقابت به کار برده شده است بعضاً کلی، مبهم و نیازمند تبیین هستند. در همین راستا، در ادامه موارد مذکور در بند ۲۰ ماده ۱ تبیین می‌شوند.

انحصار: بر اساس بند ۱۲ ماده ۱ ق.ا.س.ک عبارت است از: «وضعیتی در بازار که سهم یک یا چند بنگاه یا شرکت تولیدکننده، خریدار و فروشنده از عرضه و تقاضای بازار به میزانی باشد که قدرت تعیین قیمت و یا مقدار را در بازار داشته باشد، یا ورود بنگاه‌های جدید به بازار یا خروج از آن با محدودیت مواجه باشد». احتکار: بر اساس ماده ۴ قانون تعزیرات حکومتی عبارت است

از: «نگهداری کالا به صورت عمده با تشخیص مرجع ذی‌صلاح و امتناع از عرضه آن به قصد گران‌فروشی یا اضرار به جامعه پس از اعلام ضرورت عرضه توسط دولت...».

«تمرکز و تداول ثروت در دست افراد و گروه‌های خاص» معادل تلاش برای ایجاد، حفظ و تقویت وضعیت اقتصادی مسلط در حقوق رقابت است.^{۶۷} «کاهش مهارت و ابتکار در جامعه»، معادل کاهش کارایی پویاست. افساد در اقتصاد، معادل ناکارایی‌های اقتصادی است که شامل ناکارایی تخصیصی، تولیدی یا پویا می‌شود. «اضرار به عموم» معادل کاهش رفاه مصرف‌کنندگان است. «سلطه اقتصادی بیگانه بر کشور»، با اهداف غیر اقتصادی حقوق رقابت مرتبط است که عبارت‌اند از: حمایت از بنگاه‌های داخلی، اشتغال‌زایی، توسعه کشور، قهرمان‌پروری ملی و درنهایت، استقلال سیاسی و اقتصادی کشور.^{۶۸}

در ماده مزبور، اخلال با توجه به آثارش تعریف شده و ماهیت اخلال در رقابت مورد توجه قرار نگرفته است. تمام آثاری که قانون‌گذار برای اخلال در رقابت بیان کرده است، در صورتی محقق می‌شود که رقابت به صورت قابل توجه و اساسی کاهش پیدا کند. در واقع، با کاهش جزئی رقابت آثار مذکور محقق نخواهد شد. بنابراین، باید گفت که اخلال در رقابت عبارت است از کاهش اساسی و قابل ملاحظه رقابت، به گونه‌ای که جنبه‌های رقابتی عمل مورد نظر در مقابل جنبه‌های منفی آن قابل توجیه نباشد.

با توجه به نص صریح ماده ۴۴ و بند ۲۰ ماده ۱ ق.ا.س.ک که از حرف ربط «و یا» استفاده کرده است، به نظر می‌رسد تحقق یکی از موارد بند ۲۰ ماده ۱ قانون مذکور برای تحقق اخلال در رقابت کفایت می‌کند. بنابراین، در صورتی که مدعی ضد رقابتی بودن عمل مورد نظر یکی از آثار هفت‌گانه مورد نظر در ماده ۴۴ قانون مذکور و یکی از موارد بند ۲۰ ماده ۱ آن قانون را اثبات کند، عمل مورد نظر ضد رقابتی برشمرده می‌شود و دیگر لازم نیست موازنه جنبه‌های رقابتی و ضد رقابتی آن سنجیده شود. براین اساس، بسیاری از مواردی که به حق رقابتی هستند، از فیلتر حقوق رقابت عبور نمی‌کنند و حکماً ضد رقابتی برشمرده می‌شوند؛ زیرا ممکن است در عین حال که عمل مورد نظر دارای جنبه‌های ضد رقابتی مذکور در بند ۲۰ ماده ۱ قانون مذکور است، در بردارنده جنبه‌های مثبت رقابتی نیز باشد. حال اگر بخواهیم با توجه به نص قانونی تصمیم بگیریم، عمل مورد نظر در دسته اعمال ضد رقابتی قرار می‌گیرد، ولی اگر دست به موازنه بزنیم، این احتمال

۶۷. وضعیت اقتصادی مسلط در بند ۱۵ ماده ۱ ق.ا.س.ک تعریف شده و آن عبارت است از: وضعیتی در بازار که در آن توانایی تعیین قیمت، مقدار عرضه یا تقاضای کالا یا خدمت یا شرایط قرارداد در اختیار یک یا چند شخص حقیقی و یا حقوقی قرار گیرد.
۶۸. غفاری فارسانی، حقوق رقابت و ضمانت‌اجراهای مدنی آن، ۲۹۷-۲۹۹.

وجود دارد که جنبه‌های رقابتی عمل مورد نظر در مقابل جنبه‌های ضد رقابتی قابل توجیه باشد. بنابراین، به نظر می‌رسد که قانون‌گذار باید معیارهای مزبور را مورد بازنگری اساسی قرار دهد.

شایان ذکر است که ماده ۴۴ را نمی‌توان منطق بر مبحث توافقات محدودکننده رقابت به واسطه اثر در حقوق رقابت اتحادیه اروپا دانست؛ زیرا در خصوص این دسته از توافقات موازنه لازم است و آثار مثبت و منفی توافق با یکدیگر در نظر گرفته می‌شود، اما در نظام حقوقی ایران چنین موازنه‌ای صورت نمی‌گیرد و صرفاً با توجه به آثار منفی توافق مورد نظر، در صورت اثبات یکی از موارد بند ۲۰ ماده ۱ ق.ا.س.ک ضد رقابتی برشمرده می‌شود.

۲-۳. رویکرد شکل محور

همان‌گونه که گفته شد، قانون‌گذار به موجب ماده ۴۵ ق.ا.س.ک همانند نظام حقوقی اتحادیه اروپا، با رویکردی شکل محور نیز توافقات ضد رقابتی را مورد شناسایی قرار داده است.

نکته قابل تأمل آنکه، ماده ۴۵ قانون مذکور کلیه اعمال، اعم از یک جانبه، مثل سوء استفاده از وضعیت اقتصادی مسلط و اعمال دو جانبه، مثل تبعیض در شرایط معامله را در برمی‌گیرد. مسئله اساسی آن است که آیا فرض ضد رقابتی بودن برای اعمال مذکور در ماده، مطلق است و خلاف آن قابل اثبات نیست یا اینکه فرض مزبور نسبی است و می‌توان خلاف آن را اثبات کرد؟ در صدر ماده مذکور قید «... که منجر به اخلال در رقابت می‌شود...» آمده است. با توجه به قید مذکور این پرسش مطرح می‌شود که آیا ممنوعیت موارد مذکور در ماده، دایر مدار وجود یا عدم وجود قید است یا اینکه قید مذکور صرفاً قلمرو موضوعی حکم را مشخص می‌کند و در فرض غیر آن ساکت است؟ به عبارت دیگر، آیا قید مذکور مفهوم مخالف دارد؟^{۶۹}

گفته شده است که اصولاً وصف و قید در نظام حقوقی ایران به‌غیر از سه مورد مفهوم دارد. این سه مورد عبارت‌اند از: ۱. وصف علت انحصاری حکم نباشد. ۲. وصف غالبی. ۳. وصف توضیحی و تأکیدی.^{۷۰} با توجه به اینکه قید مذکور در ماده، علت انحصاری حکم است و غالبی، توضیحی و تأکیدی هم نیست، به نظر می‌رسد مفهوم مخالف آن حجت است و ظهور عرفی دارد. بنابراین، فرض مذکور نسبی است و در صورتی که مدعی رقابتی بودن ثابت کند که موارد مذکور در ماده ۴۵ منجر به اخلال در رقابت نیست و به عبارت واضح‌تر، مشمول هیچ‌یک از موارد مندرج در بند ۲۰

۶۹. در صورتی که بپذیریم قید مذکور مفهوم مخالف دارد، فرض مذکور نسبی است. در غیر این صورت، با توجه به ظاهر ماده فرض مذکور مطلق است.

۷۰. قافی و شریعتی، ۱۳۹۷: ۱ / ۱۶۳-۱۶۷. حسین قافی و سعید شریعتی، اصول فقه کاربردی (قم: سمت، ۱۳۹۷)، ۱ / ۱۶۳-۱۶۷.

مطالعه تطبیقی معیارهای شناسایی توافقات عمودی ... / کبیری شاه‌آباد و کلاتر زاده سعدآباد ۱۴۱

ماده ۱ ق.ا.س.ک نیست، توافق مذکور از فیلتر حقوق رقابت عبور می‌کند و مشمول ممنوعیت مذکور در ماده نمی‌شود.

با این تحلیل ماده ۴۵ ق.ا.س.ک با توافقات محدودکننده رقابت به واسطه موضوع در حقوق رقابت اتحادیه اروپا همسو خواهد بود؛ زیرا آنچه در حقوق رقابت اتحادیه اروپا، تحت عنوان محدودیت‌های شدید یا توافقات محدودکننده رقابت به واسطه موضوع قرار می‌گیرد، اصولاً ضد رقابتی برشمرده می‌شود، مگر اینکه در بردارنده شرایط مقرر در بند ۳ ماده ۱۰۱ معاهده عملکرد باشد. در واقع، فرض ضد رقابتی بودن در مورد آن‌ها نسبی است.

نکته قابل توجه آنکه در نظام حقوقی ایران، اصل بر رقابتی بودن اعمال، اعم از یک‌جانبه و دوجانبه است. بنابراین، در صورت شک بین رقابتی یا ضد رقابتی بودن توافقات عمودی باید به اصل رجوع کرد. این اصل بر اصله الاباحه، اصل آزادی عمل فعالان تجاری، اصل احترام به مالکیت خصوصی، قاعده تسلیط، قاعده احترام مال و صحت عمل مسلم و اصل عدم مداخله حاکم شرع در بازار بنا شده است. همچنین، مبنای حقوق رقابت نیز مؤید اصل رقابتی بودن اعمال است. در واقع، در نظام اقتصاد اسلامی، اصل عدم مداخله حاکم شرع در بازار است. حاکم تنها برای حفظ حاکمیت و منافع عموم مسلمین که از آن به مصلحت تعبیر می‌شود، می‌تواند در بازار مداخله کند. رقابت از مصالحی است که حکومت اسلامی به موجب آن، با وضع قوانین رقابت در بازار مداخله می‌کند.^{۷۱} بر همین اساس، منهیات موجود در قانون رقابت باید به صورت مضیق تفسیر شود.^{۷۲}

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

در حقوق اتحادیه اروپا، برای تمیز توافقات عمودی ضد رقابتی از سایر اعمال رقابتی، سه معیار مورد نظر قرار می‌گیرد: ۱. توافق میان دو بنگاه اقتصادی. ۲. اثر بالفعل یا بالقوه بر تجارت میان دولت‌های عضو. در خصوص این معیار، به موجب دو شیوه‌نامه «مفهوم اثر تجارت» و «عدم اعتنا به موارد کم‌اهمیت»، شرط «تأثیر محسوس» برای ضد رقابتی شمردن توافقات عمودی مقرر شده است و توافقاتی که اثر ناچیز و قابل اغماضی بر رقابت و تجارت میان دولت‌های عضو داشته باشند، مشمول ممنوعیت مذکور در ماده ۱۰۱ نمی‌شوند. ۳. محدودکننده رقابت به واسطه موضوع یا اثر. در صورتی که ثابت شود محدودیت بر رقابت از نوع محدودیت به واسطه موضوع است، اصولاً ضد رقابتی برشمرده می‌شود و آثار ضد رقابتی آن مفروض است، مگر اینکه مدعی رقابتی

۷۱. غفاری فارسانی، حقوق رقابت و ضمانت‌اجراهای مدنی آن، ۱۲۶-۱۲۱.

۷۲. لازم است گفته شود که مبانی دیگر حقوق رقابت قاعده لاضرر و نظم عمومی اقتصادی است که این موارد نیز جنبه استثنایی دارند.

بودن بند ۳ ماده ۱۰۱ را اثبات کند. در غیر این صورت، توافق مذکور محدودکننده رقابت به واسطه اثر و اصولاً رقابتی است، مگر اینکه خلافش ثابت شود.

در نظام حقوقی ایران، با دو رویکرد اثرمحور (ماده ۴۴ ق.ا.س.ک) و شکل‌محور (ماده ۴۵ قانون مذکور) معیارهایی برای تمیز توافقات عمودی ضد رقابتی از سایر اعمال رقابتی استنباط می‌شود. براین اساس، توافقات مشمول ماده ۴۵ قانون مذکور اصولاً ضد رقابتی هستند (رویکرد شکل‌محور). سایر توافقات اصولاً رقابتی هستند و به موجب ماده ۴۴ قانون مذکور (رویکرد اثر محور) در صورت وجود دو شرط، ضد رقابتی برشمرده می‌شوند: ۱. آثار هفت‌گانه مذکور در ماده، و ۲. منجر شدن به اخلال در رقابت.

پیشنهاد می‌شود که قانون‌گذار به تمثیلی بودن آثار هفت‌گانه احصاء‌شده ماده ۴۴ تصریح کند تا از تالی فاسد آن جلوگیری شود. در این صورت، بعضی از مواردی که به حق ضد رقابتی هستند، حکماً رقابتی برشمرده می‌شوند. در حقوق رقابت اتحادیه اروپا، با اقدامی شایسته، مواردی تحت عنوان معافیت‌ها از شمول ممنوعیت بند ۱ ماد ۱۰۱ خارج می‌شود که عبارت‌اند از: ۱. دارا بودن شرایط مقرر در بند ۳ ماده ۱۰۱ معاهده، و ۲. موارد مقرر در شیوه‌نامه مربوط به معافیت توافقات عمودی.

اما در حقوق رقابت ایران، هیچ نصی در خصوص معافیت توافقات مذکور وجود ندارد. بنابراین، پیشنهاد می‌شود که قانون‌گذار با توجه به شرایط بازار برای ضابطه‌مندی تصمیمات قضایی معافیت‌هایی را تدوین کند. همچنین، به قانون‌گذار پیشنهاد می‌شود که توافقات عمودی و افقی را صریحاً مورد شناسایی قرار دهد؛ زیرا برحسب موارد، احکام مختلفی بر این دو دسته از توافقات بار می‌شود؛ برای نمونه برخی از آثار هفت‌گانه مقرر در ماده ۴۴ ق.ا.س.ک، مثل محدود کردن مقدار تولید، مشخص کردن قیمت‌های خرید و فروش، تقسیم بازار و... در روابط افقی در بردارنده آثار سوء شدیدی بر رقابت و در نتیجه، کارایی اقتصادی و رفاه عمومی هستند و به همین دلیل، اصولاً ضد رقابتی برشمرده می‌شوند، مگر اینکه خلاف آن ثابت شود؛ ولی آثار هفت‌گانه مذکور در روابط عمودی معمولاً در بردارنده آثار شدید و واضحی بر رقابت نیستند، به همین دلیل لازم است با ارائه تحلیل‌های حقوقی و اقتصادی، آثار سوء آن بر رقابت اثبات شود.

مطالعه تطبیقی معیارهای شناسایی توافقات عمودی ... / کیبیری شاه‌آباد و کلانترزاده سعدآباد ۱۴۳

سیاهه منابع

الف. کتب و مقالات

الف-۱. فارسی

سماواتی، حشمت‌الله. حقوق رقابت تجاری و نقش آن در سیاست‌گذاری و تنظیم بازار. چاپ دوم، تهران: انتشارات فردوسی، ۱۳۷۴.

صقری، محمد. شرکت‌ها. جلد یکم، تهران: شرکت سهامی انتشار، ۱۳۹۲.

غفاری فارسانی، بهنام. حقوق رقابت و ضمانت‌اجراهای مدنی آن. چاپ دوم، تهران: میزان، ۱۳۹۸.

قافی، حسین و سعید شریعتی. اصول فقه کاربردی. جلد یکم، چاپ هفدهم، قم: سمت، ۱۳۹۷.

الف-۲. لاتین

Aronsson, Marie. "Selective Distribution and Online Sales-the transformation of European Competition Law into the electronic society." Master of Law thesis, University of Gothenburg, 2011.

Nagy, Csongor István. "The distinction between anti-competitive object and effect after Allianz: the end of coherence in competition analysis?" *World Competition* 36, no. 4, 2013.

De Faveri, C. R. I. S. T. I. A. N. A. "The Assessment of Selective Distribution Systems Post-Pierre Fabre." *European Competition Journal* 3, 2014.

Dunne, Niamh. "Potential Competition in EU Law." *London School of Economics and Political Science Law Department*, 2021.

Hawk, Barry E. "System failure: vertical restraints and EC competition law." *Common Market L. Rev.* 32, 1995.

Hojnik, Janja. "De minimis rule within the EU internal market freedoms: Towards a more mature and legitimate market." *Eur. J. Legal Stud.* 6, 2013.

Jones, Alison, and Brenda Suftrin. *EU competition law: text, cases, and materials*. Oxford University Press, 2016.

Monti, Giorgio. *EC competition law*. Cambridge University Press, 2007.

Ritter, Lennart, and W. David Braun. *European competition law: a practitioner's guide*. Kluwer Law International BV, 2004.

Whish, Richard, and David Bailey. *Competition law*. Oxford University Press, 2021.

ب. کنوانسیون‌ها و آراء قضایی

Allgemeine Elektrizitäts-Gesellschaft AEG Telefunken AG v. Commission, 25 October 1983, [107/82] ECR 3151.

- Annex to Commission Recommendation of 6 May 2003 concerning the definition of micro, small and medium-sized enterprises, OJ [2003] L124/56.
- C-30/87, *Corinne Bodsin v. Pompes Funèbres des regions Libérées SA*, ECR 2579, para 19.
- C-56/65 *Société Technique Minière (L.T.M.) v. Maschinenbau Ulm GmbH* (1966) ECR 249.
- Cases 56 & 58-64 *Etablissements Consten S.A.R.L. and Grundig-Verkaufs-GmbH v. EC Commission* (1966) ECR 299.
- Commission Notice Guidelines on the application of Article 81(3) of the Treaty (2004/C 101/08).
- Commission Notice on agreements of minor importance which do not appreciably restrict competition under Article 81(1) of the Treaty establishing the European Community (*de minimis*) 2001, OJ [2001] C 368/13.
- Commission Notice on the definition of the relevant market for the purposes of Community Competition Law, OJ [1997] C372/5.
- Commission Notice, Guidelines on the effect on trade concept contained in Articles 81 and 82 of the Treaty (2004) OJ [2004] C 101/81.
- Council Regulation (EC) No 1/2003 of 16 December 2002 on the implementation of the rules on competition laid down in Articles 81 and 82 of the Treaty, OJ [2003] L1/1.
- Commission regulation (EU) No 330/2010 of 20 April 2010 on the application of Article 101(3) of the Treaty on the Functioning of the European Union to categories of vertical agreements and concerted practices.
- European Commission, Commission notice, guidelines on vertical restraints. *Official Journal of the European Union*, (2010).
- Höfner and Elsner vs Macrotron GmbH, C-41/90 [1991] ECR I-1979.